

M. D. S. B.

Kort Beskrifning

Om

Aspens Egenskaper och

Syfta,

I Den Allmänna HusHållningen.

Med Wederbörandes Tilstådelse /

Under

Oeconomiae PROFESSORENS, Kongl. Swenska
Wetenskaps Academiens, och Upsala Wetenskaps
Societetens LEDAMÖDES /

Dr. PEHR KALMS

Inseende,

Uti et Academiskt Försök framgifwen och Allmän
granskning understald

Af

ARVID MENNANDER, Jonæ Son

Satacundensis.

I ÅBO Academiens Öfre Läro-Sal för Middagen

den 27. Junii År 1759.

Åbo, Tryckt hos Directeuren och Kongl. Boktr. i Stor-För-
stendömet Finland, JACOB MERCKELL.

Kongl. Maj:ts
Tro Man och Biskop

Öfwer

Åbo Stift,

Denna Kongl. Academiens Högkanssenliga Pro-Canceller,
Samt

Ledamot af Kongl. Swenska Wetenskaps Academien
Den Högwördigste Herren/

Herr DOCT. CARL
FRIDERIC
MENNANDER,

Min Höggunstigste Befordrare.

Af Högwördigste Herr Biskopens Widtberömda
och Wärdaste namn jag wägar låna glans och
förswar til et omogit snille alster, är wäl en större
djerfhet, än min spåda Tunga och wacklande Sje-
der den samma tilfyllest enskälla kan. Min ringhet har ock
derföre wäl påmint mig, at ej med desse ohyssade Blad trå-
da fram för Högwördigste Herr Biskopens Högtupplysta Ö-
gön: Flera andra orsaker hafwa ock welat hålla mig tillbaka
ifrån

ifrån et så djerst företagande. Dock har i förtröstan på den obeskriwliga höga ynnest, hwar med Högwördigste Herr Biskopen städse behagat omfatta alla dem, som sig om nyttiga Wetenskaper winlägga, jag håldre welat betjena mig af detta gifna tillfället, än aldeles å sido sätta min djupaste wördnads betygande. Högwördigste Herr Biskopens, tid efter annan es mot mig och hela mit Faders-hus, ertedde wälgjörningar, äro långt flere och större, än at de af mig tillsyllest beprisas, mycket mindre i sjelfwa wercket på något sätt wedergållas kunde: Blotta åtanckan af dem upwäcker hos mig den wördnad, som försätter min swaga Tale-gåfwa i oskick, och nödgar mig at aldeles stadna i en tyst förundran och häpenhet. At fördenskul Högwördigste Herr Biskopen täcktes med blidt anlete anse dessa magra Blad, hwilcka min darrande Hand, så som et ringa wedermåle af den högsta erkänsla, har wågat i djupaste ödmjukhet Högwördigste Herr Biskopen upoffra, och låta dem uttolcka den wördnad som för Högwördigste Herr Biskopen jag hysar, och til min Graf hysa skall, är hwad jag i lika ödmjukhet anhåller om. Men hwad jag förmår, skall jag aldrig underlåta at wärckställa, som är at utan återwåndo anropa Den Aldra Högsta om Högwördigste Herr Biskopens beständiga sällhet och grönskande wälmåga. Framhårdar med djupaste wördnad

Högwördigste Herr Biskopens och Pro-Cancellerens

Allerödmjukaste tjenare,
ARVID J. MENNANDER.

Probsken och Kyrckioherden öfwer Ikalis Före-
samling/

Den Höghärowärdige och Höglärde Herren,
Herr JOHAN ROTHOVIUS,
Min Högtårade Kärafte Herr Morbroder.

Kyrckioherden öfwer Säxmåki Församling/
Wälärowärdige och Höglärde Herren,
Herr CARL ROTHOVIUS,
Min Gunstige Herr Morbroder.

Capellanen wid Pålåkane Församling/
Ärowärdige och Högwällärde Herren,
Herr ANDREAS MENNANDER,
Min Högtårade Herr Farbroder.

Capellanen wid Ikalis Församling/
Ärowärdige och Högwällärde Herren,
Herr ELIAS FONSELIUS,
Min i Morbroders ställe wördade Gynnare.

Edra, Mine Högtårade Herrar och Wälgynnare, margfalliga mig
Wälfärd ifrån min späda ungdom befrämja welat, hafwa förör-
med Edra Witttra och Wårda Namn bepröda wägat. Uptagen förden-
mönlösa förehafwande; ty min affigt har därmed warit ingen annan,
och oföränderliga wördnad, som mit tacksamma sinne städse hyser och til-
sa skall. Jag skall ej heller underlåta, at sända trånga och ifriga böner
nåma och Hederwårda Anhöriga, med all Andelig och Lekammelig wäl-

Mine Högtårade H:r

Edmunkaste
ARVID J.

**Probstsen och Kyrckioherden öfwer Pälkäne För-
samling /**

Den Högårewördige och Höglärde Herren,

Herr GUSTAV ROTHOVIUS,

Min Gunstige Herr Morbroder.

Regements-Commissarien wid Nylands- och Tava-
stehus-Låns Dragoune Regemente /
Adel och Högachtad

Herr ENOCH NAUCLEER;

Min Synnerlige Wälghynnare.

Capellanen wid Wesilax Moder-Kyrckio Församling,
Ärewördige och Högwällärde Herren,

Herr JEREMIAS WALLENIUS,

Min Högtårade Herr Swäger.

Comministeren wid Tammela Församling /
Ärewördige och Högwällärde Herren,

Herr JOHAN BORENIUS,

Min Högtårade Herr Swäger.

ertedde wälghärningar, samt den besynnerliga ömhet, hwarmed I Min
sakat, at jag Detta omogna Academiska Arbete, Eder tillskrifwa och
full, Mine Högtårade Herrar och Wälghynnare, ei ogunligt detta mitt
ån at jag dymedelt skulle offentligen ådagalägga den brinnande årlånsta
swarta mulen, för Eder, Mine Högtårade Herrar och Wälghynnare, hy
til den Allswäldiga Gudens, at Han wärdes bekröna Eder och Edra För-
signelse. Framhårdar med ödmjuk tilgiffwenhet

rars och Wälghynnarens

tjenare,

MENNANDER. I GIVRA

Kyrkoherden wid Urdjala församling / 100
Wälärewördige och Höglärde Herren,
Herr JONAS
MENNANDER,

Min Huldaste Fader.

Hä ofta jag för mig til sinnes den osärligkneliga ömhet och kärlek, hwar med I, min Huldaste Fader, ifrå min Födlostund, hafwen sökt til at befordra min Timmeliga och Ewiga Lycksalighet, samt de många dyga omkostnader, som I för min wäl färd hafwen hållit osparde; ja ofta finner jag ock, at jag wore en tung Jordenes börda, ja den otacksammaste, derest jag för sådant ej på något sätt skulle söka at wisa min skyldigaste tacksamhet och årtänsla. Men jag beklagar, at min illa skarne Sjeder och darrande Hand ej förmå si afskildra desse min Huldaste Faders många ja värckneliga wälgjärningar, som sig borde, och min innerliga önskan wore. Min staplande Tunga är ock nu, då jag sysselsattes med at beprisa min Huldaste Faders myckna godhet, helt oförmögen til at med tjenliga ord förklara mine inre rörelser. Fördenstul beder jag ödmjukast, at I, min Huldaste Fader, anseen wilkan för hufwa värcket, och uptagen detta lilla snille Foster så som et prof af Eder godhet och en wälment tolk af mitt tacksamma sinne. Allmachten upfylle all min brist med en rik och ymnig wälsignelse! Han styrcke mine Huldaste Föräldrars krafter uti Eder annalkande Alderdom, förlänge Eder lefnads Dagar, både mig och mine käre Syskon til högt efterlångtad hugnad och underfödd, och efter fulländad lyckelig Jordiswandel, bekröne Eder med Härlighetens oförwanskelige Krona. Således önskar och beder den, som med all upståndelig wördnad in til sin Graf framhårdar

Min Huldaste Faders

Ödmjuk : lydigste Son,
ARVID J. MENNANDER.

J. J. VI.

Nen uppå Naturkunnigheten sig grun-
dande Hushållning, är, näst Guds wälsignelse,
et af de förnämsta och måst bidragande medel
til et Samhälles eller Folcks timmeliga lycksalig-
het, lärer wäl ingen, utan at göra wäld uppå
sin egen öfswertygelse, kunna neka. Ty så lyckeligt et Land
och Rike är, hwilcket den Allwise Skaparen har täckts utstira
med hwarjehanda Natursens Förmoner, så uselt och olyckeligt
är det deremot, om der saknas en rättskaffens och på richtig
fot stald Hushållning. Then Högsta Försynen har ju med
alt det, som Han skapade, et dubbelt ändamål påsyftadt: näm-
ligen sin härliga Maj:ts uppenbarande och Creatures lycksa-
lighet. Wennistjan såsom det ydlaste af alla sina synliga ska-
pada Creatur, then Han ock begåfwade med en förnuftig
Anda, lämnade han en frij förvaltning, af alla dessa skatter,
såsom man kan se af Gen. 1. 28. 29. 30. thesfore åligger och
henna, såsom den hwilckens lycksalighet förnämligast blifwit
påsyftad, til at näst Guds kundskap, förskaffa sig Creatures
nödrvändiga kannedom, ty denna förutan, kan ingenthera af
Skapelsens ändamål winnas. Denna Guds Skapade Crea-
turs kannedom, samt deras tilbörliga bruk och nyttjande, ut-
göra en rättskaffens god Hushållning; och hwarest denne grön-
skas eller står i stor, thet må ock alle andre slögder och wet-
tenskaper wäl. Til at winna detta högst angelagna ändamål,
A har

har vår nådiga Höga Öfverhet nådigst behagat stadga och förordna, at bland annat, afwen Botaniken eller Orta kundskapen, såsom en Landt-Hushållningens förnämsta grundpelare, och oeconomien, såsom den uppå hwilcken et Samhälles wälstånd sig måst grundar, wid alla Lärosäten öfwer hela Riket, den Studerande Ungdomen til uppbyggelse föreställas skall, på det de sedan, under hemma warelsen, och i synnerhet, när the blifwit sina egna Hushållare, måtte kunna wisa sina Landsmän nyttan af en rättsskaffens Hushållning, samt föregå dem härutinnan med et godt exempel. Och emedan vår nådiga Öfverhet jämwäl lämnat hwar ock en undersäte frihet, til at i underdånighet framföra, hwad han säge lända til Allmänhetens nytta och wälfärd; Så har ock jag, af en kär undersätelig plicht drifwen, uti detta mit första Academiska försök til det Allmännas tjenst framgiffwa welat en kort beskrifning, af hwad jag, anten af egna Rön, eller af andra Lärda Mäns Skrifter samlat: Om Aspeträdets egenheter och mångfalliga nytta uti den Allmänna Hushållningen. Bewägne Läsare, anse mitt menlösa upsat med et mildt omdöme, och uptag gunstigt hwad min spåda fieder frambringa kunnat.

§. 2.

Anman jag skrider til selswa afhandlingen, så tyckes det vara nödigt, at först wid handen gifwa de namn, med hwilcka detta Träd uti vårt kära Fädernesland i allmänhet kalladt warder, m. m.

Uti Herr Archiatern och Riddaren LINNÆI *Flora Suecica* 2:dra Edic. igenfinnes hon under N:o 909, (och uti den första N:o 819.) hwarest hon får namn af *populus (tremula) foliis subrotundis dentato angulatis utrinque glabris.* Af *Casp. Baub.* i des *pinax* p 429 och ätskillige andre Örte Scribenter heter hon *Populus, tremula*; af somlige åter kallas hwa *Populus Lybica*, De Swenska kalla henne *Asp*, *Finmarne Sapa*, *Lappar*

Lapparna Supp, Tyskarna Die Espe, Fransoserna Trem-
ble, Engelsmännerna Asp eller Aspentre, Danskarna Esp,
Polackarne Osina, Osiczyna.

Utom denna, finnes jämwäl twenne andra species af
detta Trädslaget uti bemälte Archiat. LINNÆI Flora nämde;
såsom wid N:o 910. Populus (nigra) foliis deltoïdibus a-
cumınatis ferratis. och wid N:o 911. Populus (alba) foliis
subrotundis dentato angulatis subtus tomentosıs. Men som
desse intet finnes inom vårt kära Finland, utan allenast på
sömliga Orter i Sverige, hwarest den förre blifwit kallad
Flog-Träd eller Poppel Bihl, och den sednare Poppel-Träd;
så går jag ock dem såsom intet hörande til mit ämne, i stilhet
förbi, tillika med flere arter af Asp, som finnas hos Utlännin-
gen.

Med vår Asps Botaniska description eller beskrifning
behöfwer jag ej uppehålla mig, emedan den förut til Blomma,
Stam, Löf och andra delar af Botanicis är nog tillräckeligen
beskrifwen, och dessutom hos oss det minsta Barn wet hwad
med Asp förstås; utan skrider jag straxt. til at tala om en och
annan des egenkap, och i synnerhe om des margfalliga nytta
i det allmänna lefwernet.

Asp, (Populus tremula) växer will uti största delen af
Europa, samt i Norra delen af Asien och America. Hon
har den synnerlige egenkapen den tiden af Året hon har Löf,
at om det är så luget i Lusten, at man ej en gång kan se
en Fjeder röras af Wädret, äro dock dennas Löf uti et dar-
rande och rörelse, hwadan hon på Latin fått til namn Popu-
lus tremula, och af Fransoserna Tremble; och hwadan man
säger i et Ordspråk eller liknelse wis, hon darrar som et
Asplöf, om en Människa som själsfvar ock darrar starkt, det
må då ske af hwad orsak som helst. Äfwen är det besynnerligt
med Asp, at hon tager til godo måst allehanda Jordarter til sit
Boställe: man ser henne wåra nästan lika frodigt i torr som wät

Jord, ja uppå magra Sandbackar och Bergshällor, derest all-
 tenast är et qvarters Jord, och ofta mindre: ofta finner man
 den wåra i springor på höga Berg och Hällor, derest ibland är
 så godt som ingen Jord, så at man har orsak at undra, hwar-
 dan den der tager sin föda: Hon tyckes altså af den Stora
 Skaparen äfwen wara tillämnad, at göra sådana kala och ba-
 ra Berg nyttige; det är wist, at hon på sådana magra ställen
 ej himmer til någon högd; men så gifwer hon dock äfwen der
 en ymnighet Lof tjenlige til et begjärligt Foder för Boskapen.
 Hon skjuter ingen Hjert-rot perpendiculairt in uti Marcken,
 utan alla hennes Rötter löpa horizontelt, och det til en ganska
 stor widd; Ty jag hafwer sedt, at en Asp af en medelmättig
 Timmer-stocks tjocklek, utspredt sina Rötter til 3 a 4 Sam-
 nars distance på hwarje sida ifrån hellska Stammen, och tyck-
 tes detta bidraga mycket der til, at hon så wäl som något an-
 nat Trä, kan stå sig emot Stormwädrets häftighet, som
 henne swära, i synnerhet på flacka Fält och Bergshällor, an-
 fätter. Men ehuru detta Trä måstedels håller sig til torra
 och magra Platser, så tyckes dock litet dårlwiga ställen wara
 henne kårast: Om Jordmån icke är all för usel, och emot
 hennes Natur, så wårer hon ganska fort både til högd och
 tjocklek, och kan man efter 5 a 6 År, betjena sig af dem
 til åtskilliga tårswer uti Hushället, hwar om widare nedanföre
 ordas skall.

§. 3.

Huruwäl Asp förachtas af mången oförståndig, så är hon
 dock et ganska godt och nyttigt Trä, och kan en god
 Hushållare använda henne på mångfalligt sätt sig til
 fördel. Jag wil derföre först orda om den nytta man i Hus-
 hållet kan hafwa af des Stam och Bål. Det är wäl sant,
 at Asp intet är symnerligt til bränse; ty hon sprakar i Elden
 och gifwer ringa wärma ifrån sig: men sål är hon dock tjenlig
 til

til hwarjehanda Swarfware arbeten; såsom Fat, Skålar och
 Tallrickar. Til Tunnor, Wiinfat, Umbar, Siilbyttor, Span-
 nor, Klöffadlar, Mjölekkärl, Tråg, Kar och Flaskor, ja ock
 til Bjelckar uti Bonda Hus och Källare. Til Humlegårds
 Stänger, Takwed, Tunneband och Gjärdesgårds Trinne.
 För Bildthuggare är Aspen för sin behageliga hwithet skull
 den tjenligaste och bästa, warandes näppeligen något Trå,
 som i hwithet öfvergår henne; Uti Engeland betjena de sig til
 Gålf uti Stugor och Kamrar af denna, och de 2 ne andra
 förenämde arter eller species af Asp, (Populus) emedan så-
 dana Gålf kunna hållas otroligen hwita, då de rätt ansas
 och wårdas. Jämwal är hon skön til Skollackar, Tråskor,
 Dörrar, Fönsterpaster och annan innanrede uti Hus: Til tim-
 ringar under Gåg- och Mjöl-qvarnar samt Watudammar,
 Kan hon ock med särdeles fördel brukas; ty erfarenheten wisar
 det, at hon af alla Trädslag är det waractigaste uti Watn.
 Men til Brunstimmer doger hon alsintet, af orsak at hon gör
 Watnet illa stinckande och grumligt igenom den myckna Wäs-
 sa, som sätter sig på henne, när hon kommer at stå uti eller un-
 der Watnet. Somliga berättä, at waractigare Trå til
 Bjelckar uti Källare än Asp skall ej någon kunna begjära.
 Se Dahlm: Landt: p 53. Utomlands, och i synnerhet uti
 Nærrige, ser man rätt ansenliga stora Stogor af bara Asp up-
 timrade. Uti Ryssland finner man ibland hela stora Broar
 öfwer Klar och små Esfwar af bara Asp gjorda; dock är at
 märcka, at de på sådana Orter ej hafwa tilgång på något
 annat Tråd. Af Itan, som omgifwer Aspen, gjöres ock mycket
 beqwäma och nåtta Kefe-Ristor, Wanner, Askar, Gåll, och
 Sichtkarmar, Hattfoder, Ljuslådor, med mera, hwilcka äro o-
 förlikneligen lätta och tåcka til utsende. Likaledes gjöres af
 samma Itan half Alns breda löter eller peripherie för de
 Kärhjul, med hwilcka man på somliga Orter brukar draga
 i hop Höö med om Sommaren på Wässar och sancta Ångar,

emedan dessa låtta och breda Löter hindra, at Kärhjulen ej
 suncka djupt i Måsan. Se Profess: KALMS Amer: Resa
 T. 1. p. 3.

Men de Aspar, som til alt detta skola användas, böra intet
 vara Dviftige eller krokoge, utan hafwa slåta långa och raka
 Stannar. Til Bryggekär eller Koster, Baktråg, Skoflar,
 Råffsstaft, Brödspadar och Bräder, är Aspen för sin synner-
 liga lätthet fram för andra tjenligast och måst brukelig. Jäm-
 wäl til Krubbor eller Hoar uti Stall och Fåhus, til Båtar
 och Skestockar, hwilcka sidstnämde, ehuru the äro mycket of-
 wentyrlige för en owan at ro med, äro dock för dem mycket
 tjenlige och behändige, som äro wane at handtera dem, och
 som hafwa flere när in til hwaran liggande Inssöar at fiska
 uti; ty en sådan Skestock, som kan bära til 8 a 9 Personer,
 kan af en Karl med ringa möda och utan särdeles swårighet
 ifrån den ena Inssön släpas til den andra. Desse gjöres på
 et besynnerligt sätt: nämligen man tager en Asp, som hafwer
 en tjock slåt och rak Stam, täljer af Ytan på Södra eller
 Buk sidan af Trådet til ungefär en god tvårt Hands bredd, sedan
 Hålekar eller hugger man ut Kärnan med en tvårbetad Yra
 (then Finmarne kalla Telfo) så noga, at hwarcken på sidorna
 eller bottnen lämnes mera qwart än blotta Ytan. och när detta
 är gjordt, twingar man Bräddarna eller Sidorna ifrån hwar
 an med starcka Gran-bågar, hwilcka ställas eller slås fast
 tvårs öfwer lika som på en Båt, at hon blifwer bukiger midt
 på ungefär som en Båt, eller den hon likast är, en af et Tråd
 uthålekad Fiss Sump. Dock böra begge Yrarna, för än ut-
 hålekingen sker, snedas, wäl tjäras och med Järn band för-
 ses, at de intet skola spricka. Til Gårdse är Aspen den tjen-
 ligaste och bästa; ty hon klyfwes wäl, och ligger intet så swårt
 eller tungt på Störarna som andra til Gårdse brukelige Trån,
 hwar af ock händer, at en Gårdesgård som blifwit upfatt
 af Gårdsen utaf Asp, står uti par Mans Alder, ja 4 a 5
 gångor

gångor så länge som en annan af Furu eller Gran. Här af hafwa ock Finnarna tagit sig et Ordspråk: Cusinen witta, Catawainen Sejwås ja Sapanen Ajdas, ne pitawát Mjeben Jjån, Det är, Gran-widja, En-Stör och Asp-Gjårdsel de wara en Mans Alder. Doch bör all den Asp som til Gjårdsle-fång brukas skall, om Wären uti säswe tiden fällas, samt få stå uppå Marcken tils Barcken börjar at sjelf mant affalla; ty då blifwer hon lätt och fast mera hård än något annat Trä. jämför MENTZERS bihang p. 8. Af Asp gjöres ock de dogeligaste och bästa Fjådrar til Giller, emedan hon för sin spånstighet intet gjärna släpper. Den rutna torra Aspen kan brukas för Tunder, och är hon lika Eldfångig som den ordinaira Tunder Swampen, hwilken warer på gamla stora Björckar. Askan af Asp säges wara mycket begjårlig på Glasbrukena, och skall deraf kunna tilwärfas rätt skönt och hwitt Glas.

§. 4.

As hafwa uti föregående §. 3. hört ock anmärckt Aspetrådets besynnerligaste egenskaper, och den mångfalliga nytta som en god Hushållare kan göra sig af sjelfwa Stammen; nu wela wi åter korteligen anföra de Förmåner, som man kan hafwa af des Barck, East, och Knoppar. Swad Barcken beträffar, så är det allmänt bekant, at den med Fördel kan brukas til Bostaps Föda om Winteren, allenast man strart om Hösten wänjer Creaturen der wid. Doch böra de Aspar, hwilckas Barck man här til nyttja wil, fällas om Hösten uti September eller October Månader; ty Barcken af Winter bygge är långt segare och baskare, och wil dertfore Bostapen intet gjärna gå på henne, utan i största hungers nöd. Barcken bör skifwas uti tunna och korta Skifwor, samt få stå uti en Vårt Kårg eller något annat Kåril, i et warmt Rum, några Timmars tid innan den gifwes åt Bostapen, ty derigenom blifwer hon miukare och för Bostapen mera behagelig.

fig. Jag har self sedt, har ock af andra, som mera haft tillfälle til at lägga Handen wid Boskaps skötsel, hört berättas, at denna uppå förenämde sätt handterade Aspe Barcken, ätes med större begjår af Boskapen, än grof Halm och illa bergat eller förskjämt Hö, är ock för dem långt hellsammare, ty denna Barcken tienar för Boskapen til purgans; samt dödar och fördrifwer Matkar, som efter wåta Somrar i synnerhet plåga beswåra Fåren inwärtas, om den med påstånck starkt Sallaka gifwes dem til at äta. Dock bör man akta, at man intet låter Fåren få ofta, ej heller mycket i sänder af detta Fodret, ty hwar detta skier, så säges de blifwa gles- och stråf Ulliga, samt ådraga sig skabb, som ej står så lätt til at bota. Bättre gnaga Asp Barcken, om hon är aldrig så god; derföre lagar man, at de om Winteren altid hafwa Asp-klabbar til reds i Fågården. Somliga läcka Hushållare taga Aspebarck om Wåren, när den skiljes bäst från Trådet, torcka, sönderstöta och mala den til Mjöl, då den är käftelig, at bruka i stället för Mjöl på hækelse åt Hästar; de påstå at detta Mjöl gör ej allenast Hästen qwick och modig, utan ock håller honom wid bättre huld än 2 a 3 Tunnor Hafra om Winteren kunna göra. Uti Norrige samlas unga Asp Qwistar til födo för Boskapen, i synnerhet för Hästar i Foderbrist som Biskopen PONTOPPIDAN berättar uti sin Nat. Hist. von Norwegen T. I. p. 252. Utom det at tama Creatur kunna med denna omtalte Aspe Barck födas och fodras, så taga ock Wilda Djur, i synnerhet Elgar och Harar den til gods, hwilcka förstnämde skala Tråden uti Snöriska Wintrar til 1½ Fanns högd ifrån Roten och ofta mera. Bland annan Mat åt Hjortar om Winteren, gifwes dem äfwen Grenar af unga Aspar, dem de til Barck och de finaste qwistar afskala och upåta, Se Archiat. LINNÆI Skånska Res. p. 366. Båfrarna äta ock denna Barcken med största begjårighet; oh berättar Herr Archiatern och Riddaren LINNÆUS uti sin *Flora Svecica* p. 358, at den så
fallade

Fallade Båfvergjäld intet hafver den styrcka som sig borde, der est desse Creaturen intet få nyttja Barcken af Asp. Jag har ock låtit berätta mig, at de som fånga desse omvörde Båfrar, plåga fålla Asp på A- eller Elf Stränder, til at derigenom locka dem fram uhr Watnet, då de antingen skjuta dem eller igenom hastigt tillöpande förhindra deras återfart til Watnet. Tager man Barcken af unga Aspar i Sastve tiden, hwilken då lätt lossnar af, och torckar henne wäl, så kan hon hopt bunden brukas til eller i stället för Facklor. Roken af omvörde gröna Barck, såges fördrifwa Syrffor; hwilcket ehuru det tyckes strida emot Erfarenheten, förtjenar dock at närmare undersökas. *Colerus* har detta något ändrat, då han säger i sin Hushålds undervisning p. 38., at om Sura Aspknoppar lägges wid Ugnen, der Syrffor äro, och de der af äta, dö de.

Saften af Asp är mycket söt och behagelig, ja nästan sötare än Björcklakkan, derföre tror jag säkert, at så wäl af denne som af Björcklakkan kunde kokas en behagelig och wid Mat tilredningar brukelig Sirup: Af Aspknoppar gjöres en god Pomada på följande sätt: man tager färst Smör och Aspknoppar lika mycket af hwardera, stöter dem wäl tillsammans uti en ren Mortare, och låter det sedan stå i en Glasburck uti några Dagers tid i Solen. Håren med denna Pomada smorde såges blifwa sköna och wackra, jämför *ROSENSTENS Skogsst. p. 52.*

§. 5.

Edan wi i nästföregående anfördt de fördelar, som man kan hafwa af Aspens Barck &c., wil man nu åter något om des Lof och Dwistars orda. Samlar man Asp-Lof i rättan tid, som bör ske i Julii och Augusti Månader, torckar det wäl och förwarar til Winteren, så har man derigenom ökt sitt Boskars Foder ansenligen; ty erfarenheten wisar det, at det ätes med begjårlighet af all Boskap, såsom
 B af Hå

af Hästar, Kor, Får och Getter, och få de sällan någon sjukdom, om de blifwa esomoftast med detta Löfvet bespisade. Hästarna må af detta Fodret ganska bra; ja så wäl, om icke bättre än af annat Foder och hafra: de blifwa här af wackra, feta och hårdiga. Jag har ock sedt, at Hästar ätit torr Aspelöf mångfalt hållre än både torr och färsk eller grön Starv: äfwen har jag funnit, at en Häst, som beswåras af formycken Blod i Munnen eller Gomen, kan igenom Aspelöf och Qwistar, hwileka han i sonnerhet då in til tjocka Stumpen wåter, hjelpas; ty de hwarssa Taggar, som sitta wid Löfvet roten på Qwistarna, fira honom i Mun, och befordra utan sweda och omkostnad Blodets aftappande. Deras Tandkjött wåter ock intet gjärna öfwer Tanderna, om de få gnaga sådana Asp Qwistar, och såges de af Löfrets åtande blifwa Appuge, ehwad färg de hafwa. Jämf. Statz. Secret. CARLESONS Hush. Lexic. p. 78. Ehuru Aspelöf är et af de skönaste och helsosammaste Foder för Får, så bör man dock ej gifwa dem åt unga Lamb, emedan de deraf ej skola må så wäl, som Herr BOJSE uti sin Landth. p. 83. förmåler.

Swinen taga ock detta Löfvet til gods. Denna Löfsamling kan med fördel på tveegghanda sätt förrättas: såsom 1:mo igenom Qwistars afbrytande eller 2:do igenom blotta Löfrets afdragande. Dock tyckes detta sednare Löfsamlings sätt wara både fördelachtigare och Skogen mindre skadeligit än det förre; men fordrar mera tid och arbete: Uti September Månad förrättas detta Löfrets afstrykande, då man ser nya Knoppar wisa sig; Ty sker det förut och i otid, såges Skogen aldeles torckas bort. Den Asp-skog, som til Löfbrytning eller samling användas skall, bör intet qwistas ifrån Roten up åt, ty derigenom kommer intet allenast Kärnan uti Bålan til at rutna, utan ock Stammen blifwer så långa, at ingen kan komma eller slippa efter Löfvet; utan bör den toppuggas och Ärligen skjåras, hwarigenom Trädet tvingas at slå ut flera Sido-grenar och

och at blifwa wide och lummige. Somliga bruka ock at samla
 lajdet om Hösten affallna Löfvet, hvaraf de, sedan det
 blifwit torckat, göra en för Boskapen behagelig Särpa.
 Tillredningen af Aspplöfvet samlat på etdera af föregående sätt
 ten, för Koor, skjer merendels sålunda: Tag Aspplöf, alt efter
 som Boskapen äro många til, sätt det uti et Kar, och slå ag
 nar eller Stamp Mjöl deribland, håll sedan kokhet Watern der
 uppå, samt rör wäl omkring uti Karet med en Spada, at alt
 wäl sammanblandas och wätes, låt det sedan stå tiltäpt och
 surna litet, för än man gifwer åt Boskapen der af. Somliga
 kasta litet Salt deri, då Koorna desto girugare äta deraf.
 Om Koorna sedan de kalfwat med denna förenämde Särpa
 blifwa fodrade, så triswas de der af desto bättre, och mjölck
 ka ganska wäl, och skal Smöret af denna Mjölck uti sselfwa
 Winter Månaderna blifwa så golt som om Somnaren,
 hwilcket jämwäl Herr ROSENSTEEN uti sin Skogs-skjötse p 52
 om det gröna och uppå förenämde tid samlade Löfvet anmärckt.
 För Kalfwar äro desse Löf et skönt Foder, den tid de hållas
 inne i Hus. För den margfalliga nytta, som en Landtman
 wid sina Creaturs fodande har af Aspplöfvet, tror och Herr
 Öfwerste Lieutenanten BOJZE, at man aldrig kan wara nog
 och tilfyllest angelägen om at förskaffa sig wäl Aspekog på sina
 Ågor, ty den det gör, förbättrar sin Egendom til Hundrade
 pro Cent. Se Hans Landth. p 27. 28. Uppå Aspplöf plågar
 ungdomen genom Löfwens särdeles wikande och hoptryckande
 mellan Tanderna afbildade åtskilliga Figurer.

§. 6.

Asp Knoppar tagne uti April Månad, hwilcka då in
 nehålla en gol Limachtig och wallucktande Wättska,
 gjores den Balsam, som uppå wåra Apotek kallas
 Populeum. von Neydenburg berättar uti sin Bok, den hau
 kallar Lieff-Ländischer Landman p 92, at då när
 Aspen

Aspen fäller sina Winter=knoppar, ej skall wara godt at utså något, och skall den Såd, som på berörde tid utsås, intet komma fort. Uti samma Bok gifwer han ock tillkänna några tecken af Asp til missvärt och Fruchsamma År; Hans berättelse p 96 . 97 lyder sålunda: „Der Bähr giebt auch eine anzeigung, in dem er die jungen Espen=bäume eines arms dicke nieder beuget, und die kleinen blätter abstreiffet, da nun die späte Saat nicht volkommen oder alle auskommen soll, so bricht der Bähr die Espen spize zurück und entzwey, Soll auch ein mißgewachs folgen, so streiffet er etlich wenige blätter ab, und bricht die Äste oder Zweigen alle zurück; Soll es aber ein gutes Jahr sein, so bricht er nichts durch oder entzwey, welches eine gewisse regel ist. Men huru pålitelig denna berättelsen wara läver, kan jag wäl intet för min del säga, utan lämnar jag henne under en hwar Landthushållares, som af egen erfarenhet lärt at känna eller weta rätta Sånings tiden, efter Jordmonens art och beskaffenhet, som han har at syfla med, samt wissa Träns och Orters utslående uti Löv eller Blomma m. m. mogna omdömmen. Dock tycker jag, hwad Björnens åtgård med de unga Aspar beträffar, at han dertill mera af hunger än af någon spådoms anda drifwes. Uti mulen Wäderlek är Aspen en god wägwisare för Skyttar och Skogsmän; ty hon wisar dem så accurate Norr och Söder, som den bästa Compass, igenom den swarta rand, som på Barcken af detta Trådet, å Nordliga sidan måstadelns och i synnerhet på gamla Aspar alltid finnes. Bönderna uppå somliga Orter betjena sig af Asp för Allmanach; ty de säga, at ju tidigare Blomknopparna (amenta) på Asp wisa sig, des tidigare Wår eller Sommar har man til at förwänta; och om Löfwet tidigt på henne bleknar, så betyder det Winterens snara anslående, samt tvärt om. Samojederna bruka torra och tunna Spånor af Asp til eller i stället för Handdukar, när de tvättat sig, jämwäl ock til Lindeklutar åt sina små Barn, emedan

emedan dessa Spånor draga all wåtska til sig och hålla Barsnen torra.

Uppå Aspens Lof har Herr Archiatern och Riddaren LINNÆUS funnit ned i Skåne, de i Medicine så nyttiga, som hos oss rara insekter Spansta Slugor kallade: Det lönte mödan at forska efter, om de ock skulle finnas här i Finland, hwilcket annors är så rikt på hwarjehanda sällsynta insekter. De andra Yrsån, som på Aspen hafwa sina Hemwist, finnes upptecknade i Herr Archiatern och Riddaren LINNÆI Syst. Nat. edit. X och den första Tomen, samt i Herr Ion. Gust. Forskåls Disputation *Hospita insectorum Flora* p 78 under merbemålte Herr Archiat. inseende hållen. Det står wäl i våra Swenska Bibel-versioner Gen. 30. 37. at bland andra Käppar, som Patriarchen JACOB lade uti Hoarne för Labans Får, at få dem at föda Gläckjota, Spräcklota och Brokota Lamb, woro äfwen gröna Aspe-käppar; Men vår stora Poly-Histor, framledne Dom-Probsten DOË. OL. CELSIUS, har uti sin Hierobot T. I. p 292 med tåmeligen starka skäl wist, at med ordet אֲשֵׁר i grund-texten förstås ei något annat Trä, än den art af Asp eller Populus, som kallas Populus alba eller Poppelsträ. (Se LINNÆI Flor. Svec. 911.) hwilket äfwen finnes wist wäxande på somliga ställen i det förlofwade Landet. Samma Trä nämnes ock Hof. 4. 13, hwarest den Swenska Uttolckaren mindre rätt fatt Lind. Vår Finska Bibel har på begge ställen så noga följt Grund-texten som i Finska Språket gjörligit varit.

§. 7.

Som de i föregående omnämde fördelar, som Aspen tilskynndar sina älskare uti œconomien: är ock des nytta märckelig uti Medicinen. Jag wil här nämna det som Medici sselfwa säga, och låta det i öfrigit bero på deras räckning, emedan jag ej sself haft tillfälle at försöka samma.

Den inra fina' Barcken tagen uti Caswe tiden, kokad och drucken såsom The, såges wara god emot hwarjehanda Sjukdomar, men i synnerhet emot sådana, som fordra Blodrening, såsom Sicht, utwärtas onda Ben-sår, med mera. Emot Froga recommenderar Herr EHRNSTRÖM denna Barcken högeligen, uti sin efter Riksens Höglåfliga Ständers approbation och beslut, År 1757, utgifne Skrift, hwarest orden lyda

„sålunda: Utaf Spindelwäf, som förut är wäl ränsad ifrån
 „Flugor och allehanda swarta Kulor, som plåga der uti fin-
 „nas, hopwecklas så mycket som til en Hasselnöts storlek, se-
 „dan tages fint sönderstött Aspebarck en helt liten Knifs Udd,
 „lika mycket Afke Barck och Alle Barck, hwilcka wäl tillsam-
 „man blandas. Hwar wid märckes at Barcken måste wara
 „af den finaste näst in til Trådet, och bör astagas uti Cas-
 „we tiden, hwarefter, sedan yttre eller gröfwe Barcken blifwit
 „wäl afskalad, det torckas i Wådret, dock utan Solens til-
 „hjelp, så des den blifwer så torr, at den i en ren Mortare
 „kan wäl sönderstötas til pulswer; här til lägges så mycket
 „Rhabarber, som hwardera af den sönderstötta Barcken, eller
 „en liten Knifs Udd, och lägges altsammans in uti den hop-
 „wecklade Spindelwäfwen, samt gifwes den Sjuke in uti et
 „halft Skjedblad ljumt dricka, sedan den Sjuke först trenne
 „gångor frusit, och då Fråsan fierde gången börjar kännas
 „i Kroppen. Här wid måste noga i ackt tagas, at altsam-
 „mans på en gång nedswäljas utan at söndertuggas, och kan
 „sedermera den Sjuke under det Febren påstår tillåtas at
 „4. à 5. gånger få laska sig med et halft Skjedblad ljumt
 „Swagdricka högst 3. à 4. Minuter emellan. Skulle den
 „Sjuke hafwa swårt före at på en gång nedswälja en så stor
 „Kula som detta Läkemedel är, kan det samma delas i twenne
 „eller trenne mindre Kulor, dock at altsammans på en gång intas
 „ges. När detta Botemedlet således blifwit brukat, hölges
 „så mycket Kläder på den Sjuke, at han kommer at ligga
 gansta

„ganska warmt, så länge och in til des den påföljande Hettan
 „och svettningen samt Hufvudvärken aldeles uphört.
 Saften af Asp drupen hjum i Drat, skall lindra Drvärck
 samt påstruken bort taga Wårter och Blånader. Löfwen
 sönderstötte eller pulkveriserade och lagde med Winäticka up-
 på the lemman, som bewåras af Sicht eller Torvärck, säges
 lindra pinan. Se ROSENSTENS Skogsst. p. 52. Löfwen äro
 bland andra Ingredientier mot Lungfot hos Får; Se Dal-
 mans Reddeja p. 88. och Rötterna brukas bland andra Ingre-
 dientier til præservatif för Boskapen; Jämför MENTZERS
 bihang p. 164.

§. 8.

Afterst torde det blifwa en Fråga, huru detta Trådet
 fortplantas skall? jag svarar, det är öfvermåttan lätt
 gjordt, ty des Frö låter wäl så sig, Grov snart, och
 wårer starkt, såsom förut anmärckt är. Detta fröet, hwilket
 Aspen bår uti små Alliga Klasar mognar gemenligen i Junii
 Månad, då det kan samlas, torckas, samt utsås uppå någon
 beqvämlig Ort. utsänings tiden den bästa af detta Fröet, är
 wäl den, uppå hwilcken Naturen sjelf det utsä plågar, som
 skjer i Junii och Julii Månader; ty då kunna de små uprin-
 nande Plantor eller Tefningar, ännu under påstående Som-
 mar tid något stadga sig och få styrcka til at stå emot
 Winter Kjöldens stränghet. Aspen propageras ock ganska
 wäl och behändigt der igenom, at man om Wåren när Tjå-
 lan gåt uthur Jorden, tager små jämna 4 a 5 Fot höga
 Qwistar, gör dem spiziga på Tjock Ändan, samt sticker warsamt
 ned i Jorden til par Qwarters djup, så skall man med förundran
 se, at dessa Qwistar om de finna hållt någorlunda god Jords-
 mon, skola komma sig straxt före och börja på at frodigt wå-
 ra, så at man efter 5 a 6 Års tid, redan kan betjena sig af
 dem til Humlegårds Stänger, Tunneband, Löf. brytning med
 mera. Utterligare fort Plantas detta Trådet igenom de gam-
 la Trä

la Trådens fällande eller afhuggande; ty försarenheten wisar
 os det, at om man fäller en Asp om Wären, så uprinna af
 des Rötter otroligt många Tellingar, hwilcka sedan de stad-
 gat sig, kunna flyttas på et annat ställe: och är med desse Tels-
 ningars flyttande ingen swårighet, emedan deras Rötter såsom
 förut sagt är, intet gå djupt in uti Jorden. Wid denna oms-
 flyttningen är til at märcka 1:mo at Tellingarna uptagas
 Wår eller Höst; om Wären när Tjålan bortsmålt uthur
 Jorden och om Hösten när Löfwet affallit, 2:do At de sättas
 lika djupt neder uti Jorden som de förut stått 5. à 6. Alnar is-
 från hwar andra; Man kan sålunda innom kort tid komma
 til en stor Aspekog, hwaraf man kan hafwa beständigt marg-
 falt nytta, om man annors rått sköter den. Nåra til Trågar-
 dar, Åkrar och Ångar är ej så rådligit at Plantera detta
 Trådet, emedan det gifwer mycken Skugga, des Rötter dra-
 ga ock den bästa närande Saften til sig, och dymedelst, samt
 genom deras frypande och nya Tellingars utslående, förhindra
 andra Wårter som stå der när in til, at komma til den Frödigs-
 het som eljest skje plågar, samt åfwen utmårsla och utöda an-
 dra Trån, som wåra när til det samma. Men skulle det så
 hånda, at man med denna angenåma Wårt wille beryda
 dessa förenåmde Plåzer, så kan det skje beqwåmligast sålunda,
 at Tråden ställas å Nordliga sidan, samt at et djupt och
 bredt Dike gråfwes emellan Asp-Skogen och dem; ty då får
 Solen obehindradt skina öfwer hela Åkren eller Ången, samt
 Gråset och andra Wårter njuta all den Nærings-saft, som
 der finnes, sig til godo. Dock Planterar man henne hålst
 uppå bara Backar och torra Slätter, hwilcka der igenom in-
 tet allenast få et täckt utseende, utan ock blifwa bårande och
 nyttige. På ganska många ställen både uti Swerige och Fin-
 land, ser man wid Bonde-Gårdarna och ibland rundt om-
 kring Kyrko-Gårdar wackra Lunder af Asp: Mångenståds å-
 ro och sköna Aleer, här af. De hafwa wål den olågenhet,
 at

at de äro bland de sednaste om Wären at stå ut sina Löf; och bland de tidigaste om Hösten at falla de samma, så at de ej särdeles duga, at plantera til skygd emot de falla Wäder som blåsa Wär och Höst; dock äro de mycket täcka då de stå fulla med Löf, hwilcka nästan alltid äro i rörelse. Herr Professor OLOF RUDBECK, den äldre, är mycket sysselsatt uti des *Atlant. T. 1. från P. 561. til p 576* at bewisa, det de gamlas Horti Hesperidum aldeles äro de fordna Swenska Asparlundar. Som hans Tanckar der utinnan äro qwicke, fast mycket synnerliga, så wil jag föra in något af hans egna ord p 573 och 574 uti besagde Bok: „Jag behöfwer intet bewisa, at „Aspar och Asparlundarna, äro hos våra Fäder Hedningarna „Helige hållne; utan hwar och en gå i dag til någon Bonde „eller Gemen Man, och bedje honom hugga ut en Asp uthur en „Aspelund, så lär han dig swara sig det intet wela göra, „om en honom wille gifwa alt det en äger. Fast de nu der „med ingen widskjeddelse i denna Dag hafwa, dock hänger „detta ännu hos dem. Och war detta fordom Gudarnas „Trå, och särdeles, Astrilds, som det sjunges i en gammal „Wisa, af orsak, at intet Trå i hela Swerige förökar sig „så öfvermåttan af Roten, som detta, ty inuom 8 eller 10 „Ar är af et Trå en hel Småskog. Och af Asparlundar „na hafwa Gräkerna gjordt Hesperidum Hort.,, här til RUDBECKEN.

Desse härliga Aspelundar utödes dock ibland af et litet förackadt Insekt, (*Cimex Populi Faun. Svec. 669.*) som lägger sina Ägg på Aspens stam (*Truncus*) emellan Barcken och Trådet, hwar af Aspen småningom går ut; Se Doct. HAGSTRÖMS berättelse i SALVII Lård. tidn. 1750 N:o 26 p 103.

Uppå betes Marcker kan jämnwäl Asp med fördel planteras; ty hon gifwer intet allenast åt Gräs-wären eller Betet, utan ock för Boskapen en nyttig skygd, om heta Sommardagarna. Dock böra de intet här för tätt planteras, emedan

E skuggan

fluggan blifwer då för mycken, hwar genom Gräs-wårten förqvåfves,
 såsom förut sagt är. Med et Ord: Detta är et Trå, som af sig self
 wil ganska fort, så at man ej behöfwer gjöra sig mycken müda med des
 fortplantande. Man har märckt så här som i America, at då Skogen
 på något ställe hugges aldeles bort, är Asp et af de första Trån, at af
 sig self infinna sig der och börja wåra, hwilcket til en del lærer komma
 der af, at des med Ill begåfwade Frön så lätt drifwes wida i kring
 af Wådret. En Anonymus, som år 1749 utgifwit några Rön uti
 Landt-hushållningen anförer p. 5 följande om den nytta man kan
 hafwa af Aspars planterande: „ Af en Asp så stor som en liten Tim-
 „ mer Stock sedan den varit Topphuggen och skuren i 6 a 7 Års tid,
 „ så at Aspen blifwer wäl wid och lummig, kan man Ärligen hafwa en
 „ Tunna strukit och tort Aspblöf, hwar Tunna räknad emot 3 Risp:d Hd
 „ til 12 Or Kopp:mt Risp:det blifwer Ärligen inkomst af hwarje Asp 1.
 „ Dal. 4. Ore Kopp:mt. Man önskade få underrättelse hwad annat slag
 „ wildt Trå skulle kosta af sig en sådan årlig inkomst och tilgång på Fo-
 „ der. Men ehwarest man planterar detta Trå, måste man i början, så
 länge de äro små, inhåga samma ställen, at Boskapen ej slipper dijt,
 annors afbita Creaturen de små Trån, och hindra dem at i rättan tid
 hinna til tilbörlig storlek. Dessa äro, Bewägne Läsare, De så och
 enfaldiga Anmärkningar som jag wid detta så lätt cuiverade och nyt-
 tiga Trådet kunnat gjöra. Amnets wigt hade wäl fordrat en sticl:liga-
 re Hand och mera mogit suille til des utförande; Dock försäkror mig
 den B. K. gunst och Adelmod om et mildt emdömmе. Emedlertid
 är och blifwer det min önskan, at en hwar red:lig och för det allmän-
 na wålsinnad Hushållare wille winläggga sig så wäl om detta som andra
 nyttiga Tråns planterande och skötsel, på det wårt kära Fädernes Land,
 en gång måtte få röna den härliga Frucht och nytta, som en god Hus-
 hållning med sig förer.

G. A. A.

